

Til allsherjar- og menntamálanefndar Alþingis

Efni: Umsögn um 9. mál, Frumvarp til laga um mannanöfn

Almenn umsögn

Samkvæmt þessu frumvarpi falla brott öll ákvæði nógildandi laga um eðli og form eiginnafna. Áskilið er að hver einstaklingur skuli bera bæði eiginnafn og kenninafn og ákvæði eru um form kenninafna ef þau eru leidd af nafni foreldris, en einnig má nota ættarnöfn sem kenninöfn og engin ákvæði eru um eðli og form þeirra.

Ég er sammála þeirri meginstefnu að leggja sem minnstar hömlur á form og eðli mannanafna. Ég tel að aukið frelsi í þeim efnum sé nauðsynlegt vegna jafnréttis- og mannréttindasjónarmiða, og skaði ekki íslenska tungu. Nánari rök fyrir þeirri afstöðu eru færð hér á eftir.

Ég tel þó að af praktískum ástæðum sé nauðsynlegt að hafa ákvæði um rithátt í lögnum. Það er eðlileg krafa að nöfn séu rituð með latínuletri, án annarra stafmerkja en notuð eru í venjulegu íslensku ritmáli; *Boris*, *Alexis* og *Berzins* geta ekki búist við að vera skráðir Борис, Αλέξης og Bērziņš í þjóðskrá. Eðlilegt er að vísa til viðurkenndra umritunarreglna, ef til eru, fyrir nöfn sem upprunin eru í öðru stafrófi.

Nánari rökstuðningur

Samkvæmt frumvarpinu falla brott ákvæði sem eru í nógildandi lögum um að eiginnafn skuli geta tekið íslenska eignarfallsendingu eða hafa unnið sér hefð í íslensku máli, megi ekki brjóta í bága við íslenskt málkerfi og skuli ritað í samræmi við almennar ritreglur íslensks máls nema hefð sé fyrir öðrum rithætti þess. Framangreind ákvæði eru sett til verndar íslenskri tungu og eru þannig út af fyrir sig góðra gjalda verð. En þau eru öll vandmeðfarin og háð túlkun. Í sjálfu sér geta nánast öll nöfn tekið eignarfallsendingu; það eru helst kvenmannsnöfn sem enda á *-e* (s.s. *Maxine*) sem er erfitt að setja eignarfallsendingu á. Þótt örfáum öðrum nöfnum hafi verið hafnað á þeirri forsendu að þau taki ekki eignarfallsendingu tel ég það hæpna túlkun.

Við beitingu hefðarákvæðisins hefur mannanafnanefnd komið sér upp ákveðnum vinnulagsreglum. Það er vitaskuld lofsvert og dregur úr hættu á því að sambærileg mál séu afgreidd á mismunandi hátt. En viðmiðin í þessum reglum eru umdeilanleg og eiga sér ekki beina stoð í lögum, þótt þau séu vissulega nefnd í athugasemdum með frumvarpi til nógildandi laga. Ekki er það síður túlkunaratriði hvort nöfn brjóti í bága við íslenskt málkerfi. Þegar þessu ákvæði hefur verið beitt er oft vísað til þess að í nöfnum komi fyrir hljóð eða hljóðasambönd sem ekki eru í íslensku, en einnig til orðmyndunarfræðilegra, beygingarlegra og merkingarlegra atriða. Oftast er um að ræða mjög matskennda þætti þar sem erfitt er að gæta samræmis og jafnræðis.

En þrátt fyrir að framangreind ákvæði séu sett til verndar íslenskri tungu eiga erlend mannanöfn tiltölulega greiða leið inn í málið, eins og auðséð er þegar [úrskurðir mannanafnanefndar](#) eru skoðaðir. Það skiptir vart sköpum fyrir framtíð tungunnar hvort haldið er í þær hömlur sem eru á upptöku nýrra erlendra (og innlendra) nafna. Mannanöfn eru svo sérstakur og afmarkaður hluti tungumálsins að ekki er líklegt að þau hafi veruleg áhrif á aðra þætti þess, enda eru nýleg nöfn sem reyna á ákvæði mannanafnalaga flest eða öll [mjög sjaldgæf](#).

Nöfn eru tilfinningamál og nafnréttur manna ríkur, eins og staðfest er með ýmsum dómum, bæði frá [Mannréttindadómstól Evrópu](#), [Héraðsdómi Reykjavíkur](#) o.fl., og með vísun til t.d. [mannréttindasáttmála Evrópu](#) og [stjórnarskrár Íslands](#). Réttur manns til nafns, og réttur foreldra til að ráða nafni barns síns, er mjög ríkur og verður ekki takmarkaður nema hagsmunir þjóðfélagsins krefjist.

Í þessu sambandi má nefna að það er alsíða að nefna börn í höfuð skyldmenna, ekki síst afa og ömmu. Þetta þykir bera vott um ræktarsemi við ætt og uppruna og er mörgum mikið tilfinningamál. En stundum er foreldrum beinlínis bannað að nefna börn sín í höfuðið á afa og ömmu þótt vilji standi til þess. Fólk sem fær íslenskan ríkisborgararétt er vissulega ekki lengur þvingað til að breyta nafni sínu, en því er meinað að fá nafna eða nöfnur þegar barnabörnin koma, ef nöfnin sem um er að ræða eru ekki á mannanafnaskrá og fullnægja ekki skilyrðum til að komast á hana. Þetta getur valdið miklum sárindum og hugarangri þeirra sem í hlut eiga, enda augljós mismunun sem stenst ekki nútímahugmyndir um jafnræði.

Einnig falla brott ákvæði núgildandi laga um að stúlku skuli gefa kvenmannsnafn og dreng karlmannsnafn. Ekki verða séð nein rök fyrir því að hafa skörp skil milli karlmanns- og kvenmannsnafna. Útilokað er að fella það undir vernd íslenskrar tungu – nöfnin eru að sjálf-sögðu jafníslensk (eða óíslensk) hvort sem karlar eða konur bera þau. Ekki er heldur einhlítt að samræmi sé milli kyns nafnbera og málfræðilegs kyns nafns, sbr. *Sturla* sem er karlmannsnafn en hefur beygingu kvenkynsorða. Fáein nöfn eru eða hafa verið notuð bæði sem karlmanns- og kvenmannsnöfn, t.d. *Auður* og *Blær*, og dæmi eru um nöfn sem eru karlmannsnöfn í erlendum tungumálum en kvenmannsnöfn á Íslandi, og öfugt, sbr. nýlegt dæmi um *Alex*.

Sumt fólk er [hvorki fullkomlega karlkyns né kvenkyns](#), [skilgreinir sig hvorki sem karlkyns né kvenkyns](#), eða vill ekki opinbera kyn sitt eða [kynvitund](#). Engin ástæða er fyrir löggjafann að krefjast þess að allir heiti nafni sem opinberar kyn þeirra, kyn sem fólkið er kannski ekki sátt við. Það þætti vitaskuld fráleit og ósiðleg hugmynd að gá milli fóta fólks til að athuga kyn þess – en við þurfum þess ekki heldur, nafnið er alveg jafn afhjúpanði.

Trú er einkamál fólks, stjórnmalaskoðanir og kynhneigð líka, og aldur getur verið viðkvæmt mál. Kyn og kynvitund ætti vitaskuld að falla í sama flokk – vera einkamál fólks, sem það ætti ekki að vera skyldugt til að opinbera með nafni sínu. Þetta er augljóst mannréttindamál og mjög nauðsynlegt að afnema þessi skil og leyfa kynhlutlaus nöfn. Það er gert í nýja frumvarpinu með því að leggja til að leyfa í barnalögum skráninguna „annað/órætt“ auk karlkyns og kvenkyns, og með því að leyfa kenninöfnum að enda á „bur“ eða „barn“ auk „son“ og „dóttir“.

Þá falla brott ákvæði um að eiginnöfn megi ekki vera þannig að það geti orðið nafnbera til ama. Í umræðunni hefur því stundum verið haldið fram að þetta ákvæði sé [börnum nauðsynleg vernd](#). Ákvæðið er þó af ýmsum ástæðum erfitt í framkvæmd. Eitt er að það er vitanlega matskennt

hvað geti orðið fólki til ama. Vald til að meta það er algerlega lagt í hendur mannanafnanefnd sem er skipuð málfræðingum og lögfræðingum en ekki t.d. [sálfræðingum og leikskólakennurum](#), og nefndin hefur engin viðmið í þessu mati. Því er hætt við að beiting ákvæðisins verði tilviljanakennd.

Annað er að ákaflega erfitt er að segja til um það hvaða nöfn geti orðið mönnum til ama. Slíkt getur ráðist af ýmsum tilviljunum og er háð þjóðfélagsbreytingum og málbreytingum. Sem dæmi má nefna að sumar persónur, raunverulegar eða skáldaðar, geta fengið á sig svo illt orð að það komi niður á nöfnum þeirra. *Gróa* og *Mörður* eru góð dæmi um þetta (eins og bent er á í *Nöfnum Íslendinga* eftir Guðrúnu Kvaran og Sigurð Jónsson frá Arnarvatni). Auðvitað er engin leið að sjá hvort tiltekið nafn gæti fengið á sig óorð einhvern tíma í framtíðinni af svipuðum ástæðum.

Það eru ekki miklar líkur á að foreldrar vilji gefa börnum sínum nöfn sem gætu orðið þeim til ama, enda hefur sárásjaldan reynt á þetta ákvæði laganna. Þeir sem eru orðnir sjálfráða geta líka breytt nafni sínu. En ef til stendur að gefa barni ósæmilegt eða óviðurkvæmilegt nafn fellur það undir [barnaverndarlög](#) þar sem segir m.a. í 1. grein: „Allir sem hafa uppeldi og umönnun barna með höndum skulu sýna þeim virðingu og umhyggju og óheimilt er með öllu að beita börn ofbeldi eða annarri vanvirðandi háttsemi. Foreldrum ber að sýna börnum sínum umhyggju og nærfærni [...]“. Augljóslega er það „vanvirðandi háttsemi“ en ekki virðing, umhyggja og nærfærni að gefa barni óviðurkvæmilegt nafn. Sérstakt amaákvæði í mannanafnalögum er því óþarft.

Engar takmarkanir verða á notkun ættarnafna og því fellur bæði á brott öll vernd eldri ættarnafna, sem og bann við nýjum. Það ætti ekki að þurfa að rökstyðja að ákvæði gildandi [mannanafnalaga](#) um ættarnöfn (8. og 9. grein laganna) standast ekki nútíma jafnréttis-hugmyndir. Það gengur ekki að sumum sé heimilt að bera ættarnöfn og öðrum ekki. Það gengur heldur ekki að ættarnöfn geti gengið til niðja þeirra sem báru ættarnöfn við gildistöku laganna, en ættarnöfn þeirra sem fá íslenskan ríkisborgararétt með lögum megi ekki ganga til niðja þeirra.

Í [athugasemdum](#) með frumvarpi til gildandi mannanafnalaga kemur fram að nefndin sem samdi löggin gerði sér fulla grein fyrir þessari mismunun og hefði helst viljað leggja til að ættarnöfn gengju framvegis ekki til niðja. Nefndin varð „þess hins vegar áskynja að víða væri hörð andstaða gegn því að nokkuð yrði hróflað við ættarnöfnum“ og taldi sér því ekki fært að halda þeirri hugmynd til streitu. En í ljósi þess að ekki verður betur séð en þessi mismunun sé skýrt brot á 65. grein [stjórnarskrár](#) þar sem segir m.a. að allir „skulu vera jafnir fyrir lögum og njóta mannréttinda án tillits til [...] ætternis [...]“ getur ekki annað komið til álita en jafna rétt landsmanna hvað þetta varðar.

Oft er bent á að Íslendingar hafi [einir germanskra þjóða](#) varðveitt þann sið að kenna sig til föður eða móður, og mikilvægt sé að halda þeim sið áfram. Undir það má vel taka. Stundum er látið að því liggja að bann við upptöku ættarnafna sé liður í vernd íslenskrar tungu. Engin leið er hins vegar að halda því fram. Þessi siður er hluti af íslenskri menningu, en ekki sérstaklega af íslenskri tungu. Ættarnöfn eru í eðli sínu hvorki íslenskulegri né óíslenskulegri en föður- og móðurnöfn. Fjöldi ættarnafna er af alíslenskum rótum og óþarft að taka dæmi um það. Mörg

ættarnöfn eiga sér vissulega erlendan uppruna en sama má segja um eiginnöfn. Erfitt er að sjá að notkun ættarnafna valdi einhverjum sérstökum málsþjöllum.

Af umræðunni mætti stundum draga þá ályktun að til stæði að banna mönnum að kenna sig til föður eða móður. Um það er að sjálfsögðu ekki að ræða, en margir virðast gera því skóna að ef upptaka ættarnafna yrði leyfð myndi kenning til föður eða móður hverfa á stuttum tíma. Það er auðvitað hugsanlegt en fjarri því að vera fullvíst. Stundum er vísað til þess að föðurnöfn hafi horfið í Danmörku og Noregi á stuttum tíma, en slíkar vísanir til ólíkra samfélaga á öðrum tímum hafa takmarkað gildi. Nútímaviðhorf í jafnréttismálum eru t.d. líkleg til að valda því að konur séu ófúsari en áður að taka upp ættarnafn eiginmannsins.

Hér má enn fremur benda á að vegna þess að Íslendingar hafa einir haldið þeim sið að kenna sig til föður eða móður er það ákveðið þjóðareinkenni sem vel má hugsa sér að margir vilji halda í þess vegna, en um slíkt var ekki að ræða í Danmörku og Noregi. Einnig má vísa til þess að í Færeyjum mun hafa færst í vöxt á seinustu árum að kenna sig til föður.

Hvað sem líður áhyggjum af því að föður- og móðurnöfn hyrfu á stuttum tíma, og hversu mikilvægt sem mönnum þykir að halda í þann sið, þá er ljóst að núgildandi lög fela í sér mismunun sem ekki verður við unað í nútímaþjóðfélagi.

Niðurstaða

Niðurstaða mín er þessi: Engin ástæða er til að ætla að íslenskri tungu stafi hættu af þeim breytingum sem felast í fyrirliggjandi frumvarpi. Erlend mannanöfn eiga nú þegar greiða leið inn í málið og ekki hefur verið sýnt fram á að þau hafi valdið málsþjöllum. Kenning til föður og móður er vissulega hluti íslensks menningararfs en ættarnöfn eru samt ekkert síður hluti íslenskrar tungu en föður- og móðurnöfn. Ekkert liggur fyrir um það að kenning til föður og móður hverfi á stuttum tíma þótt ættarnöfn verði almennt leyfð.

Fyrirliggjandi frumvarp er veruleg réttarbót og afnemur þá mismunun sem felst í gildandi lögum og er í raun mannréttindabrot.

Virðingarfyllst,

Eiríkur Rögnvaldsson,

prófessor emeritus í íslenskri málfræði

Háskóla Íslands